

Fenomén „Open Access“

INICIATIVY, VÝZNAM, PŘÍNOSY

PhDr. Jindra Planková, Ph.D.
Ústav informatiky
Slezská univerzita v Opavě

*„Na tom co se začíná dnes
promýšlet závisí to, co zítra
bude pouliční zkušeností“*

[José Ortega y Gasset, 1969]

Úvodem

- Moderní svět = *symbióza* skutečností a jevů
- Věcná souvislost, vzájemné ovlivňování a vytváření *komplexního* obrazu lidského světa
- Žijeme v malém světě – vše je spojeno se vším
- Informační revoluce, přísná architektura a řád
- Nové perspektivy propojeného světa informací
- Významné postavení *informační vědy* – zvládnutí transformace společnosti
- Formování *znalostní* společnosti

Úvodem

- Důraz na *schopnost orientovat* se v rostoucím množství informací
- Tlak na *přesné určení hodnoty informace* a jejího využití při řešení úkolů
- Podmiňuje změny ve struktuře zpřístupňování dokumentů a informací uživatelům
- Výrazný vliv na oblast knihovnicko-informačních služeb
- Globální úsilí k dosažení *snadné přístupnosti* IZ a odborných informací

Informační prostředí – faktory formování

- *Nárůst počtu* publikovaných informací
- *Rozmach přístupu* k informacím prostřednictvím *ICT*
- *Rostoucí poptávka* po *fyzickém* přístupu k dokumentům
- *Snižování kupní síly* knihoven

=> Nové koncepce a principy fungování informačního sektoru

Změny vědecké komunikace

- Komunikace informací – předpoklad pokroku
- Počátky vědecké komunikace – 17. století
- Prvotní předávání informací – ústní forma, vzájemná korespondence
- Vznik *vědeckých časopisů* – zdlouhavá forma předávání informací
- Časopisecký článek nadlouho vrchol komunikace mezi vědci
- Dnes stále doplňován a místy nahrazován *novými komunikačními médii*

Změny vědecké komunikace

- Počátek 21. století – obrovský rozvoj ICT
- Klasické způsoby komunikace a zpřístupňování odborných informací doplněny *komunikací elektronickou*
- Nárůst počtu volně dostupných poznatků v elektronickém virtuálním prostředí
- *Rychlá výměna* informací za relativně nízkou cenu, bez časového nebo územního omezení
- => formování hnutí za *otevřený přístup* k informacím

Změny vědecké komunikace

- Změny v oblasti *neformální* výměny informací mezi vědci
- Elektronická výměna odborných textů ve formě *preprintů* a *postprintů*
- Podstatné změny a počátek nových modelů komunikace spojen s vědci z různých elektronických diskusních skupin
- *Cílem* – prosazování novodobé, efektivní, rychlé a bezplatné komunikace vědeckých poznatků z aktuálního výzkumu a vývoje mezi vědci navzájem

Podpora OA

- Internet a ICT určují způsob komunikace
- *Otevřený přístup* - alternativní cesta k tradičnímu modelu publikování
- Otevřený přístup zásadně změnil komunikační zvyklosti vědeckého světa
- Myšlenka OA základem mnoha programů a iniciativ
- *Aktivní úloha* při prosazování OA – knihovnické organizace a sdružení
- Významné dokumenty podpory OA = **Iniciativy OA**

Podpora OA

- Poprvé prezentována myšlenka otevřeného přístupu r. 2001
- Pravidelné setkání členů *Open Society Institute* (OSI) v Budapešti
- *Podpora* rozvoje *modelu otevřeného přístupu* k vědeckým a odborným informacím ze všech vědních oborů prostřednictvím internetu
- Účastníci – aktivní zkušenosti s různými činnostmi v rámci OA

Budapešťská iniciativa (BOAI)

- Vyjadřuje základní principy, strategie a závazky uplatňované při prosazování otevřeného přístupu k informacím
- Definuje dvě *cesty otevřeného přístupu*:
 - ✓ auto-archivace v institucionálních či oborových repozitářích
 - ✓ budování archivů a repozitářů pro ukládání časopisů s otevřeným přístupem

Budapešťská iniciativa (BOAI)

- **Hlavní cíl** – získání finančních zdrojů na podporu změn stávajícího ekonomického způsobu financování existujících časopisů a posílení vzniku nových časopisů
- *Ekonomická stránka* vychází z faktu – všechny náklady na publikování by měly být hrazeny autorem, resp. publikující stranou
- Uživatel přístup k materiálům zdarma
- Autor rozhoduje o volném zpřístupnění příspěvku = držitel autorského práva

Prohlášení z **Bethesdy**

- Prohlášení o otevřeném přístupu k publikování z Bethesdy
- Podnítit diskuzi o *publikování informací* s otevřeným přístupem v *biomedicínských oborech*
- Přesné vymezení konkrétních kroků pro všechny organizace a instituce v rámci otevřeného přístupu
- **Hlavní cíl** – jak postupovat při prosazování zásad rychlého a otevřeného přístupu k primární vědecké literatuře
- Text dokumentu rozdělen do 4 částí

Berlínská deklarace

- Berlínská deklarace o otevřeném přístupu ke znalostem v přírodních a humanitních vědách
- *Internet podstatný prvek* a významný článek, měnící praktickou a ekonomickou skutečnost distribuce vědeckých poznatků a kulturního dědictví
- Internet vyvolal mnohé změny a stal se nově vznikajícím *funkčním médiem pro distribuci znalostí*
- Prostředek podporující vznik globální a interaktivní reprezentace lidských znalostí, kulturního dědictví
- Záruka celosvětové přístupnosti odborných informací

Berlínská deklarace

- Významná změna podstaty vědeckého publikování v elektronickém prostředí
- Publikované informace musí být široce přístupné a jednoduše dostupné uživateli
- **Hlavní cíl** – podpora otevřeného přístupu k vědeckým poznatkům prostřednictvím internetu
- Nutnost realizace globálního a otevřeného přístupu ke znalostem
- Budoucnost webu – udržitelná, interaktivní a transparentní; dosažitelný a kompatibilní SW

Další iniciativy OA

- *Prohlášení Wellcome Trust o podpoře otevřeného a neomezeného přístupu k dokumentům* – prosazování podpory výzkumu, s cílem zlepšení podmínek pro zdraví lidí a zvířat
- *Deklarace o přístupu k výsledkům výzkumu financovaného z veřejných zdrojů* – důležitost zpřístupňování vědeckých poznatků prostřednictvím internetu

Další iniciativy OA

- *Vyhlášení IFLA o otevřeném přístupu k vědecké literatuře a dokumentaci výzkumu* – zajistit co nejširší přístup k informacím pro všechny národy v souladu se zásadami o knihovnách, informačních službách a svobodným přístupem k informacím
- *Doporučení EUA pracovní skupiny pro otevřený přístup* – určen pro vedení univerzit, s cílem definovat zásady pro zpřístupňování vědeckých prací prostřednictvím otevřeného přístupu

Další iniciativy OA

- Evropský přínos k podpoře otevřeného přístupu – *pilotní projekt otevřeného přístupu k recenzovaným vědeckým článkům v oblasti výzkumu*
- Iniciativa v rámci 7. rámcového programu pro výzkum
- Požadavek na zveřejnění výsledků výzkumu ve volném režimu v rozmezí 6-12 měsíců
- Projekt se vztahuje na oblast: energetika, životní prostředí, zdraví, ICT, výzkumné infrastruktury (e-infrastruktura), věda ve společnosti, sociální, ekonomické a humanitní vědy

Brisbane deklarace

- Závazné rozhodnutí k vyřešení důležitých otázek OA v rámci jednotlivých zemí
- Každý občan *právo k volnému přístupu* k veřejně financovanému výzkumu, k informacím a znalostem z výzkumu
- Každá *univerzita* by měla vytvářet a mít přístup k *digitálnímu repozitáři* pro ukládání akademických prací
- Postupné ukládání materiálů (co nejkratší doba od vzniku dokumentu)
- Autoři by měli respektovat otevřený přístup

Závěrečné shrnutí

- Dnes mnoho podobně orientovaných a vydávaných dokumentů podporujících otevřený přístup
- Nejedná se o formální vydání, ale většina otevřený přístup *aktivně podporuje*
- **Cílem otevřeného publikování** není zrušit tradiční prostředky vědecké komunikace ani ohrozit knihovny, popř. vydavatelský průmysl
- Jde o zpřístupňování vědeckých poznatků cestou ekonomicky efektivnější a rychlejší

Závěrečné shrnutí

- Fenomén otevřeného přístupu stále na počátku svého vývoje a lze očekávat další rozvoj
- Důležitý *mezník* – dosažení *všeobecného souladu* mezi všemi zúčastněnými stranami
- Nutnost vyřešení autorsko-právní problematiky
- Moderní společnost ovlivněna masmédií a internetem
- Otázka času, kdy se připojí jev *nový – otevřený přístup*

PhDr. Jindra Planková, Ph.D.

jindra.plankova@fpf.slu.cz

+420-553-684-358

Ústav informatiky, FPF

Slezská univerzita v Opavě

Děkuji za pozornost!